

3

ROBERT BORN

**Zwischen Kulturschutz
und Kulturgutraub**

Deutsche Archäologie in Rumänien vor und
während der Besatzungszeit (1916–1918)

**De la protejarea patrimoniului
cultural la furtul bunurilor culturale**

Arheologia germană în România înainte
și în timpul ocupației (1916–1918)

**Between Cultural
Protection and Looting**

German Archaeology in Romania before
and during the Occupation (1916 to 1918)

Abb. 1: Alexandru Tzigara-Samurcaș gemeinsam mit Kaiser Wilhelm II. und Feldmarschall August von Mackensen vor der Kirche in Curtea de Argeș im September 1917 (A. Tzigara-Samurcaș, Curtea de Argeș, Rumanien in Wort und Bild 1.19/20, 1917, 3–5).

Fig. 1: Alexandru Tzigara-Samurcaș împreună cu Împăratul German Wilhelm al II-lea și Mareșalul August von Mackensen la biserica Curtea de Argeș în septembrie 1917 (Alexandru Tzigara-Samurcaș, Curtea de Argeș, în: Rumanien in Wort und Bild 1.19/20, 1917, 3–5).

Fig. 1: Alexandru Tzigara-Samurcaș together with the German emperor Wilhelm II and Field Marshal August von Mackensen at the Church in Curtea de Argeș in September 1917 (A. Tzigara-Samurcaș, Curtea de Argeș, Rumanien in Wort und Bild 1.19/20, 1917, 3–5).

Die Übersetzungen dieses Artikels stammen vom Autor selbst.
 Traducerile acestui articol au fost realizate de către autor.
 The translations of this article have been produced by the author.

Als Kaiser Wilhelm II. im Herbst 1917 im Rahmen einer Balkanreise länger in Rumänien weilte, besuchte er neben den für die weitere Kriegsführung wichtigen Ölfeldern in der Großen Walachei auch die königlichen Gräber von Carol I. (1839–1914) und dessen Gattin Elisabeth zu Wied (1843–1916) in Curtea de Argeș (Abb. 1). Der Kunsthistoriker Alexandru Tzigara-Samurcaș (1872–1952), der als offizieller Führer fungierte, berichtet, dass auch ein Besuch der von Carl Schuchhardt (1859–1943) geleiteten Grabung bei Cernavodă geplant war, jedoch kurzfristig abgesagt wurde [24]. Die Einbindung der Visite der Grabungsstätte am Unterlauf der Donau in das offizielle Besuchsprogramm erfolgte vermutlich nicht nur aufgrund des bekannten Enthusiasmus des Herrschers für die archäologische Feldarbeit.

Die nachfolgende Analyse der archäologischen Aktivitäten während der Okkupationszeit (1916–1918) erfolgt aus der Perspektive einer Verflechtungsgeschichte (*›histoire croisée‹*). Dabei werden neben den Verbindungen mit den Kunstschutz-Initiativen vor allem die Interaktionen zwischen den Besatzungsmächten und den Institutionen und gesellschaftlichen Kräften in den besetzten Territorien in den Blick genommen.

Die Erforschung der vorgeschichtlichen und antiken Stätten in den besetzten Gebieten zwischen 1916 und 1918 war kein ›Nebenprodukt‹ der Kampfhandlungen, sondern erfolgte weitestgehend geplant mit dem Ziel, archäologische Ressourcen für die Forschung zu sichern. Bei eingehender Betrachtung erweisen sich die Aktivitäten

DE

În cadrul unei călătorii în Balcani în toamna anului 1917, împăratul Wilhelm al II-lea a petrecut o perioadă mai lungă de timp în România. Cu această ocazie a vizitat câmpurile petroliere din Muntenia, care au avut o importanță deosebită pentru războiul în curs de desfășurare, precum și mormintele regale ale lui Carol I (1839–1914) și al soției sale Elisabeta (Elisabeth) zu Wied (1843–1916) la Curtea de Argeș (fig. 1). Istoricul de artă Alexandru Tzigara-Samurcaș (1872–1952), care a servit drept ghid oficial, relatează că o vizita la săpăturile de la Cernavodă, conduse de Carl Schuchhardt (1859–1943), planificată inițial, a fost anulată cu puțin timp înainte [24]. Integrarea vizionării sitului de pe Dunărea de Jos în programul oficial de vizită probabil că nu s-a datorat doar entuziasmului cunoscut al împăratului pentru lucrările arheologice pe teren.

Analiza ce urmează va aborda activitățile arheologice din perioada de ocupație (1916–1918) din perspectiva unei istorii conectate (*›histoire croisée‹*). Alături de conexiunile cu inițiativele de protejare a monumentelor, vor fi examinate interacțiunile dintre puterile ocupante cu instituțiile și forțele sociale din teritoriile ocupate.

Explorarea siturilor preistorice și antice din teritoriile ocupate între 1916 și 1918 nu a fost un ›produs secundar‹ al luptelor, ci a fost planificată în mare măsură cu scopul de a asigura resurse pentru cercetare. La o examinare mai atentă, activitățile arheologilor, antropologilor și istoricilor de artă se dovedesc a fi un conglomerat de inițiative individuale și instituționale, din care

RO

In the autumn of 1917, emperor Wilhelm II had an extended stay in Romania as part of a trip to the Balkans where he visited the royal tombs of Carol I (1839–1914) and his wife, Elisabeth zu Wied (1843–1916), in Curtea de Argeș (fig. 1) and the oil fields in Greater Wallachia, which were important for the continuation of the war. Alexandru Tzigara-Samurcaș (1872–1952), the art historian who served as the emperor's official guide, reported that a visit to the excavation led by Carl Schuchhardt (1859–1943) at Cernavodă was also planned but cancelled on short notice [24]. Though Wilhelm II had a well-known enthusiasm for archaeological field work, it was likely not the sole reason for this visit to the excavation site at the lower course of the Danube being on the official itinerary.

The following analysis of archaeological activities during the occupation period (1916–1918) is done from the perspective of an entangled history (*›histoire croisée‹*). In addition to the monument protection initiatives, the interactions between the occupying powers and the institutions and social forces in the occupied territories will be examined.

The exploration of ancient and prehistoric sites in the occupied territories between 1916 and 1918 was not a ›byproduct‹ of the fighting, but was largely planned with the aim of securing resources. On closer examination, the activities of the archaeologists, anthropologists, and art historians turn out to be a conglomerate of individual and institutional initiatives in which

EN

der Archäologen, Anthropologen und Kunsthistoriker als ein Konglomerat von individuellen und institutionellen Initiativen, bei denen es bisweilen auch zu Kooperationen zwischen Besatzern und Besetzten kam. Der letztgenannte Aspekt blieb in Rumänien lange Zeit tabuisiert, da die unmittelbar nach Kriegsende geprägten Narrative, welche unverändert die kommunistische Periode überdauerten, die Zusammenarbeit als Verrat an der nationalen Sache bewerteten. Eine Öffnung für neue Fragestellungen zeichnete sich erst in den letzten beiden Jahrzehnten ab, als die »unbekannte« rumänische Front und vor allem die Politik der Besatzungsmächte im Kontext des Zentenariums des Ersten Weltkriegs den Schwerpunkt von Forschungsinitiativen im In- und Ausland bildete [10; 8].

Im Sinne einer genaueren Kontextualisierung der Aktivitäten unter den Bedingungen der militärischen Besetzung werden im Folgenden einleitend die wichtigsten Stationen in der Entwicklung der Archäologie in Rumänien und der in diesem Rahmen initiierten Erforschung des Tropaeum Traiani vorgestellt.

Archäologie und Nation-Building im jungen Nationalstaat Rumänien

Die eingangs erwähnte Visite von Wilhelm II. in Curtea de Argeș erscheint paradigmatisch für die komplexen Beziehungen zwischen dem Deutschen Reich und Rumänien. Aus einer deut-

DE

schen Perspektive konnte der Besuch der Gräber als ein Ausdruck der

oportunistic au rezultat cooperări între ocupanți și ocupați. Ultimul aspect a rămas tabu în România pentru mult timp, întrucât narațiunile conturate imediat după sfârșitul războiului și care au supraviețuit neschimbate și perioada comunistă, au considerat cooperarea ca o trădare a cauzei naționale. O deschidere față de noi întrebări de cercetare a avut loc doar în ultimele două decenii, când frontul românesc »necunoscut« și îndeosebi politica puterilor ocupante au constituit centrul inițiativelor de cercetare la nivel intern și în străinătate în cadrul centenarului Primului Război Mondial [10; 8].

În scopul unei contextualizări mai precise a activităților în condițiile ocupației militare, vor fi prezentate în prealabil principalele etape de dezvoltare ale arheologiei în România și ale cercetărilor la monumentul Tropaeum Traiani lansate în acest context.

Arheologia și construcția națiunii în tânărul stat național român

Vizita lui Wilhelm al II-lea la Curtea de Argeș, menționată în introducere, pare paradigmatică pentru relațiile complexe dintre Imperiul German și România. Din perspectiva germană, vizita mormintelor regale poate fi citită ca o expresie a atașamentului față de Carol I, un descendent al familiei Hohenzollern-Sigmaringen. Simultan, prin această înscenare propagandistică s-a profitat și de aprecierea deosebită de care s-a

RO

bucurat regele în România. Acesta a decedat la scurt timp după izbucnirea

cooperation between the occupying forces and occupied sometimes took place. The latter aspect remained taboo for a long time, as the narratives that were shaped immediately after the end of the war that continued unchanged through the communist period assessed such cooperation as a betrayal of the national cause. An opening for new questions only became apparent in the last two decades when in the context of the centenary of the First World War the »unknown« Romanian front and, above all, the politics of the occupying powers became a focus of research initiatives at home and abroad [10; 8].

To further contextualise various actions under the conditions of the military occupation, the following aims to present the main stages of archaeological development in Romania and the investigation of the Tropaeum Traiani in this context.

Archaeology and Nation-Building in the New Nation-State of Romania

The aforementioned visit of Wilhelm II to Curtea de Argeș appears to illustrate the paradigm of the complex relations between the German Empire and Romania. From a German perspective, the visit to the royal graves may be read as an expression of the attachment to Carol I, who belonged to the House of Hohenzollern-Sigmaringen. Simultaneously, this staging of propaganda exploited the great esteem in which the

EN

Romanian ruler, who died immediately after the outbreak of the World War, was

Verbundenheit mit dem aus dem Hause Hohenzollern-Sigmaringen stammenden Carol I. gelesen werden. Zeitgleich nutzte man mit dieser Propaganda-Inszenierung auch die hohe Wertschätzung, die dem unmittelbar nach dem Ausbruch des Weltkriegs verstorbenen Herrscher in Rumänien entgegengebracht wurde. Der 1866 auf Vorschlag Napoleons III. als Kompromisskandidat an die Spitze des jungen Fürstentums Rumänien eingesetzte Carol I. wurde als Schöpfer eines modernen Nationalstaats verehrt. Unter seiner langen Herrschaft war Rumänien zu einem bedeutenden politischen Akteur in Südosteuropa aufgestiegen; einen entscheidenden Schritt bildete dabei die erfolgreiche Teilnahme an der Seite des Zarenreichs an dem Krieg 1877–1878 gegen das Osmanische Reich. Auf dem nachfolgenden Berliner Kongress wurde die staatliche Unabhängigkeit des Landes international anerkannt; zudem erhielt Rumänien den zentralen und den nördlichen Teil der Dobrudscha zugesprochen. Die Rechtmäßigkeit dieses Besitzes wurde durch Bulgarien, dessen Unabhängigkeit auch auf dem Berliner Kongress anerkannt wurde, infrage gestellt. Vor diesem Hintergrund intensivierten die Bukarester Regierung ihre Bemühungen, die Zugehörigkeit des Gebiets zwischen Donau und Schwarzem Meer zu Rumänien historisch zu legitimieren [26].

Die Erforschung der antiken Stätten in der Dobrudscha festigte ab 1880 die Stellung der noch jungen Disziplin der Archäologie im Prozess des Nation-Building. Die für die Ausformulierung des

DE

conflagrației mondiale. Carol I, care în 1866 a fost desemnat drept candidat de compromis în fruntea tânărului Principat Român la propunerea lui Napoleon al III-lea, a devenit venerat ca fiind creatorul unui stat național modern. Sub lunga sa domnie, România se ridicase pentru a deveni un important actor politic în sud-estul Europei; Un pas decisiv pe această cale a fost participarea cu succes la războiul Imperiului Țarist împotriva Imperiului Otoman între 1877 și 1878. La ulteriorul Congres de la Berlin, independența țării a fost recunoscută pe plan internațional; de asemenea, România a primit partea centrală și nordică a Dobrogei. Legitimitatea acestei posesiuni a fost contestată în repetate rânduri de Bulgaria, a cărei independență de stat a fost de asemenea recunoscută la Congresul de la Berlin. Pe acest fundal, guvernul de la București și-a intensificat eforturile pentru a legitima istoric apartenența teritoriului dintre Dunăre și Marea Neagră la România [26].

Explorarea siturilor antice din Dobrogea, pornită din 1880, a contribuit considerabil la consolidarea poziției tinerei discipline a arheologiei în procesul de construcție a națiunii. Prima generație de arheologi profesioniști, precum și alți intelectuali, care au marcat formularea paradigmei naționale, a fost influențată semnificativ de pozițiile școlii germane de istoriografie, îndeosebi de conceptele de istorie culturală [2; 9, p. 291]. Acest lucru este valabil și pentru Grigore G. Tocilescu (1850–1909), care a preluat conducerea șantierului de la Adamclisi la scurt timp după terminarea

RO

held. In 1866, Carol I was appointed as a compromise candidate to the head of the young Principality of Romania on the proposal of Napoleon III Carol I was later revered as the creator of a modern nation state. During his long reign, Romania had risen to become a significant political player in South-eastern Europe. A decisive milestone was the successful participation in the war of 1877–1878, siding with the Tsarist Empire, against the Ottoman Empire. At the subsequent Berlin Congress, Romania's independence was internationally recognised and the country was awarded the central and northern parts of Dobruja. The legitimacy of this possession was challenged by Bulgaria, whose independence had also been officially recognised at the Berlin Congress. As a response, the Bucharest government increased its efforts to historically legitimise Romania's claim to the area between the Danube and the Black Sea [26].

The research of the ancient sites in Dobruja from 1880 onwards strengthened the status of the emerging discipline of archaeology within the nation-building process. Along with other intellectuals, the first generation of professional archaeologists were influential in the formulation of the national paradigm. Their stance in this context was influenced by the positions of the German school of historiography, especially by the concepts of cultural history discussed there. [2; 9, p. 291]. The same applies to Grigore G. Tocilescu (1850–1909), who shortly after receiving his doctorate at Prague's

EN

nationalen Paradigmas einflussreiche erste Generation von professionellen Archäologen, wie auch weiteren Intellektuellen, wurde wesentlich durch die Positionen der deutschen Schule der Historiografie, vor allem die Konzepte der Kulturgeschichte beeinflusst [2; 9, p. 291]. Dies gilt auch für Grigore G. Tocilescu (1850–1909), der kurz nach seiner Promotion an der Prager Karl-Ferdinands-Universität (1876) die Leitung der Arbeiten in Adamklissi übernommen hatte.

Das Tropaeum Traiani und die deutsche Archäologie in Rumänien vor dem Ersten Weltkrieg

An der Erforschung des als ›Geburtsurkunde der rumänischen Nation‹ apostrophierten Tropaeum Traiani waren von Anbeginn prominente Vertreter der Disziplin aus dem deutschsprachigen Raum wie Otto Benndorf (1838–1907), der bis 1877 eine Professur in Prag innehatte, oder der Architekt Georg Niemann (1841–1912) beteiligt (s. den Beitrag von A. Panaite und A. Barnea, Kap. 6). Weitestgehend in Vergessenheit geraten sind Architekten wie Gustav von Cube (1873–1931) oder Heinrich Jacobi (1866–1946), die bei der Abwesenheit von Tocilescu die Grabungen in der 2 km westlich des Siegesdenkmals gelegenen römischen Stadtanlage *Tropaeum Traiani / Traianum Tropaeum* leiteten [1; 26, p. 125].

Heinrich Jacobi, Sohn des Pioniers der provinziäl-römischen Archäologie Louis Jacobi (1836–1910), und späterer

Direktor des Saalburgmuseums, erforschte auch punktuell den sog.

DE

doctoratului la Universitatea Karl-Ferdinand din Praga (1876).

Tropaeum Traiani și arheologia germană din România înainte de Primul Război Mondial

Încă de la început, reprezentanți prominenți ai disciplinei din spațiul germanofon, precum Otto Benndorf (1838–1907), profesor la Praga până în 1877, sau arhitectul Georg Niemann (1841–1912) au participat la cercetarea monumentului Tropaeum Traiani, declarat drept ›certificatul de naștere al popoului Român‹ (vezi cap. 6, A. Panaite și A. Barnea). Astăzi, în mare parte dați uitării sunt arhitecți precum Gustav von Cube (1873–1931) sau Heinrich Jacobi (1866–1946), care în absența lui Tocilescu au condus lucrările în cetatea romană *Tropaeum Traiani / Traianum Tropaeum*, situată la 2 km spre vest față de monumentul triumfal [1; 26, p. 125].

Heinrich Jacobi, fiul lui Louis Jacobi (1836–1910), un pionier al arheologiei romane provinciale, și ulterior directorul Muzeului Saalburg, a cercetat punctual Valul lui Traian [17]. Complexul, care se desfășoară între Dunăre și Marea Neagră l-a impresionat deja pe Helmuth von Moltke (1800–1891) în decursul activităților sale pentru Statul Major Otoman în 1837 [23, p. 6]. Descrierea structurilor lungi de 61 km în ›Scrisorile din Turcia‹ i-a fost cunoscută și preistoric-anului german Carl Schuchhardt, care a examinat fortificațiile în paralel cu activitatea sa de îndrumător al fiilor principelui Alexandru Bibescu (1883–1885) [23, p. 6].

RO

Charles-Ferdinand-University (1876), had become the director of the work in Adamclisi.

The Tropaeum Traiani and German Archaeology in Romania Before the First World War

From the very beginning, prominent representatives of this discipline from German-speaking academia, such as the architect Georg Niemann (1841–1912) or Otto Benndorf (1838–1907), who held a professorship in Prague until 1877, have participated in the exploration of the Tropaeum Traiani, which was later touted as the ›birth certificate of the Romanian nation‹ (see the contribution of A. Panaite and A. Barnea, chap. 6). Architects such as Gustav von Cube (1873–1931) and Heinrich Jacobi (1866–1946) who, in Tocilescu's absence, directed the excavations in the Roman city *Tropaeum Traiani / Traianum Tropaeum*, 2 km west of the victory Monument, have largely been forgotten [1; 26, p. 125].

Heinrich Jacobi, the son of Louis Jacobi (1836–1910), a pioneer of Archaeology of the Roman Provinces, and later director of the Saalburg Museum, also selectively explored the so-called Trajan's Wall [17]. These structures extending between the Danube and the Black Sea had already impressed Helmuth von Moltke (1800–1891) during his time working for the Ottoman General Staff in 1837 [23, p. 6]. His description of the

61 km long earthen fortifications in his ›Letters from Turkey‹ was also familiar to

EN

Trajanswall [17]. Die zwischen Donau und Schwarzem Meer verlaufende Anlage hatte schon Helmuth von Moltke (1800–1891) während seiner Tätigkeit im osmanischen Generalstab 1837 beeindruckt [23, p. 6]. Seine Beschreibung der 61 km langen Strukturen in den »Briefen aus der Türkei« kannte auch der deutsche Prähistoriker Carl Schuchhardt, der parallel zu seiner Tätigkeit als Hauslehrer der Söhne des Fürsten Alexandru Bibescu (1883–1885) eine Prospektion der Wälle vornahm [23, p. 6]. Das gute Verhältnis zum Fürstenhaus Bibescu ebnete Schuchhardt den Weg zum rumänischen Hochadel. Schuchhardt hatte u. a. in Heidelberg studiert und wurde dort 1882 von Friedrich von Duhn auch promoviert. Nach seiner Berufung zum Direktor der Vorgeschichtlichen Abteilung des Völkerkunde-Museums Berlin 1908 intensivierte er seine Aktivitäten in Südosteuropa mit dem Ziel einer Erweiterung der Berliner Sammlung. Hierbei knüpfte er Kontakte zu Privatsammlern und Antiquitätenhändlern und handelte in Bukarest mit Regierungsbeamten und Tocilescu die Rahmenbedingungen für gemeinsame rumänisch-deutsche Grabungen in Cucuteni und Sărata-Monteoru aus. Schlussendlich wurde 1909 und 1910 unter der Leitung von Hubert Schmidt (1864–1933) nur in Cucuteni in der nördlichen Moldau gegraben. An der letzten Kampagne war auch Gerhard Bersu (1889–1964), der spätere Direktor der Römisch-Germanischen-Kommission in Frankfurt a. M. (1931–1935) beteiligt. Die durch die Rudolf-Virchow-Stiftung finanzierten Grabungen brachten reiches

DE

Relația bună a lui Schuchhardt cu Casa Domnească Bibescu a deschis calea pentru stabilirea relațiilor cu înalta aristocrație română. Schuchhardt a studiat la Heidelberg, unde în 1882 și-a luat doctoratul la Friedrich von Duhn. După ce a fost numit director al departamentului preistoric al Muzeului Regal de Etnologie din Berlin în 1908, și-a intensificat activitățile în sud-estul Europei cu obiectivul de a îmbogăți colecția din Berlin. În acest context a intrat în contact cu colecționari privați și anticari și, de asemenea, a negociat la București cu oficialii guvernamentali și Tocilescu cadrul pentru efectuarea unor săpături comune româno-germane la Cucuteni și Sărata-Monteoru. În cele din urmă, în 1909 și 1910, au avut loc lucrări numai la Cucuteni în nordul Moldovei, conduse de Hubert Schmidt (1864–1933). La ultima campanie a participat și Gerhard Bersu (1889–1964), care ulterior a devenit director la »Comisia Romano-Germanică« (*Römisch-Germanische Kommission*) din Frankfurt a. M., (1931–1935). Săpăturile, finanțate de Fundația Rudolf Virchow, au adus la lumină un material arheologic bogat, care a fost apoi împărțit între muzeele din Iași și Berlin. În același timp, metoda stratigrafică aplicată de Hubert Schmidt a oferit un model pentru procedurile de periodizare și clasificare ale arheologiei preistorice românești în curs de dezvoltare [2, p. 17–19].

De asemenea influent, deși amator, a fost Raymond Netzhammer (1862–1945). Ca arhiepiscop al capitalei, a menținut după 1905 un contact personal strâns cu Carol I, care rămăsese catolic. Alături

RO

the German prehistorian Carl Schuchhardt, who surveyed the ramparts in addition to his work teaching the sons of Prince Alexandru Bibescu (1883–1885) [23, p. 6]. Having a strong relationship with the Bibescu dynasty paved the way for Schuchhardt to establish connections with Romanian high nobility. Schuchhardt had most notably studied in Heidelberg, where in 1882, he was awarded his doctorate degree under the tutelage of Friedrich von Duhn. Following his 1908 appointment as Director of the Prehistoric Department of the Royal Museum of Ethnology in Berlin, he intensified his activities in South-eastern Europe with the objective of enlarging the Berlin collection. In this role he not only forged contacts with private collectors and antique dealers but also negotiated with government officials and Tocilescu in Bucharest on the framework for joint Romanian-German excavations in Cucuteni and Sărata-Monteoru. In 1909 and 1910, excavations under the direction of Hubert Schmidt (1864–1933) were carried out, but only in Cucuteni in northern Moldavia. Gerhard Bersu (1889–1964), who later became the director of the »Roman-Germanic Commission« (*Römisch-Germanische-Kommission*) in Frankfurt a. M. (1931–1935), was also involved in the final campaign. These excavations, financed by the Rudolf Virchow Foundation, brought rich archaeological material to light, which was then divided between the museums in Iași and Berlin. At the same time, the stratigraphic method applied by Hubert Schmidt provided a blueprint for

EN

Fundmaterial zu Tage, das zwischen den Museen in Iași und Berlin aufgeteilt wurde. Gleichzeitig lieferte die von Hubert Schmidt angewandte stratigrafische Methode eine Blaupause für die Periodisierungs- und Klassifizierungsverfahren der sich entwickelnden rumänischen prähistorischen Archäologie [2, p. 17–19].

Nicht minder einflussreich, obwohl als Amateur tätig, war Raymund Netzhammer (1862–1945). Als Erzbischof von Bukarest stand er nach 1905 in engem Kontakt zu dem katholisch gebliebenen Carol I. Neben seiner pastoralen Tätigkeit verfasste Netzhammer bedeutende numismatische Studien und wirkte als Pionier bei der Erforschung der Anfänge des Christentums in der Dobrukscha [3, p. 217].

Die archäologischen Aktivitäten in dem Gebiet zwischen Donau und Schwarzem Meer erhielten im zweiten Jahrzehnt des 20. Jahrhunderts eine neue Qualität durch die Initiativen von Vasile Pârvan (1882–1927), dem wohl bedeutendsten rumänischen Archäologen aus der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts, der eine neue nationale Vorgeschichte etablierte. Pârvan wurde in Breslau (heute Wrocław) promoviert und trat später die Nachfolge von Tocilescu als Universitätsprofessor und Direktor des ›Nationalen Antikemuseums‹ an. Nachdem Rumänien nach der bulgarischen Niederlage im Zweiten Balkankrieg 1913 die Süd-Dobrukscha zugesprochen wurde, initiierte Pârvan erste Forschungen in diesem Gebiet.

1914 begannen dann die groß angelegten Grabungen in der vormaligen

DE

de activitatea pastorală, Netzhammer a fost autorul unor studii numismatice importante și un pionier al cercetărilor începuturilor creștinismului în Dobrogea [3, p. 217].

Activitățile arheologice din zona dintre Dunăre și Marea Neagră au primit o nouă calitate în a doua decadă a secolului al XX-lea prin inițiativele lui Vasile Pârvan (1882–1927), probabil cel mai important arheolog român din prima jumătate a secolului al XX-lea, care a pus bazele unei noi preistorii naționale. Pârvan și-a luat doctoratul la Breslau (azi Wrocław) și, ulterior, a devenit succesorul lui Tocilescu ca profesor universitar și director al ›Muzeului Național de Antichități‹. După înfrângerea în cel de-al Doilea Război Balcanic în 1913, Bulgaria a cedat României Dobrogea de Sud (Cadriaterul). Pârvan a inițiat ulterior primele cercetări în acest teritoriu. În 1914 au început săpăturile pe scară largă în fosta colonie greacă *Istros / Histria* de pe coasta Mării Negre. Lucrările au fost suspendate în 1916, când România a intrat în război [23].

Intrarea României în război și ocuparea de către Puterile Centrale

România a abordat inițial, împotriva voinței lui Carol I, o poziție neutră în conflict. Acest curs a fost schimbat după intrarea Italiei în război, în mai 1915, și mai presus după ce puterile Antantei au garantat alipirea Transilvaniei la România în cazul unei victorii. Decla-

rația de război a României către Austro-Ungaria a avut loc pe 27 august 1916.

RO

the periodisation and classification procedures for the developing field of Romanian prehistoric archaeology [2, p. 17–19].

Though he worked as an amateur, the efforts of Raymund Netzhammer (1862–1945) were also influential. Since he was ordained Archbishop of Bucharest in 1905, he was able to maintain personal contact with Carol I, who had remained Catholic. Along with his pastoral work, he published several important studies on numismatics and pioneered research on the early days of Christianity in Dobruja [3, p. 217].

In the second decade of the 20th century, the archaeological activities in the region between the Danube and the Black Sea gained a completely new quality due to the initiatives of Vasile Pârvan (1882–1927), who established a new understanding of the national prehistory and is arguably the most important Romanian archaeologist of the early 20th century. Pârvan was awarded his doctorate in Breslau (today Wrocław) and went on to succeed Tocilescu as university professor and director of the ›National Museum of Antiquities‹. Following the Bulgarian defeat in the Second Balkan War in 1913, Romania was awarded South Dobruja and Pârvan was able to initiate the first research projects in this area. In addition, large-scale excavations began in 1914 in the former Greek colony of *Istros / Histria* on the Black Sea coast. The work was suspended in 1916 when Romania entered the First World War [23].

EN

griechischen Kolonie *Istros / Histria* an der Schwarzmeerküste. Die Arbeiten wurden 1916 mit dem Eintritt Rumäniens in den Krieg eingestellt [23].

Der Kriegseintritt Rumäniens und die Besetzung durch die Mittelmächte

Rumänien hatte zunächst, entgegen dem Willen von Carol I., eine neutrale Haltung in dem Konflikt eingenommen. Zur Abkehr von diesem Kurs kam es nach dem italienischen Kriegseintritt im Mai 1915 und vor allen den von den Entente-Mächten in Aussicht gestellten Gebietsgewinnen (Siebenbürgen). Die Kriegserklärung an Österreich-Ungarn erfolgte am 27. August 1916. Als Reaktion erklärten dessen Verbündete – das Deutsche Reich, Bulgarien und das Osmanische Reich – Rumänien den Krieg. Der erfolgreiche rumänische Vorstoß nach Siebenbürgen geriet schnell ins Stocken und wurde durch die Gegenoffensive der IX. Deutschen Armee zurückgedrängt. Zeitgleich gelang es der aus deutschen, österreichisch-ungarischen, bulgarischen und osmanischen Verbänden zusammengesetzte Donau-Armee unter dem Kommando des Feldmarschalls August von Mackensen (1849–1945) die rumänischen und russischen Truppen immer weiter nach Norden zu verdrängen.

Im Angesicht des herannahenden Feindes und der Zeppelin-Angriffe auf Bukarest begann die Regierung mit der Verlegung der Institutionen nach Iași. Unter der Leitung von Tzigara-Samurçaș wurden wertvolle Kunst-

Ça răspuns, aliații săi – Imperiul German, Bulgaria și Imperiul Otoman – au declarat război României. Ofensiva română în Transilvania s-a oprit deja după scurt timp și a fost împinsă înapoi de contraofensiva Armatei a IX-a Germane. În același timp, Armata Dunării, compusă din unități germane, austro-ungare, bulgare și otomane, sub comanda mareșalului de câmp August von Mackensen (1849–1945), a fost capabilă să împingă trupele române și ruse tot mai spre nord.

În fața avansului inamicului și a bombardamentului Bucureștului din zeppeline, guvernul a început să mute instituțiile la Iași. Sub coordonarea lui Tzigara-Samurçaș, au fost colectate obiecte de artă prețioase pentru a fi transferate în capitala Moldovei. Tezaurul statului a fost chiar transferat la Moscova, împreună cu Tezaurul de la Pietroasa, care la acea vreme a fost asociat cu Athanarich, conducător al Thervingilor, o populație gotică [11, p. 103]. Vasile Pârvan, la fel ca mulți alți directori, s-a refugiat la Iași în noiembrie 1916. În calitate de adjunct al acestuia din urmă, Ioan Bogdan (1864–1919) a supravegheat obiectele Muzeului Național de Antichități rămase la București, incluzând și reliefulurile monumentului Tropaeum Traiani. Această procedură a fost conformă cu politica adoptată de guvernul român. Înainte de a se refugia în Moldova, autoritățile de stat au numit garanții care urmau să rămână ca reprezentanți ai celor mai importante ministere la București [2, p. 20]. Sarcina acestui grup, recrutat dintre demnitarii germanofili, a fost să îi ajute

Romania's Entry into the War and the Occupation by the Central Powers

Against the will of Carol I, Romania had initially taken a neutral stance in the conflict. This course was changed after Italy's entrance into the war in May 1915, and more importantly after the territorial gains promised by the Allied Powers (Transylvania). On August 27, 1916, the Romanian government issued a declaration of war against Austria-Hungary. In response, its allies, the German Empire, Bulgaria, and the Ottoman Empire, declared war on Romania. The successful Romanian offensive into Transylvania quickly stalled and was pushed back by the counter-offensive of the IX German Army. At the same time, the Danube Army, composed of German, Austro-Hungarian, Bulgarian, and Ottoman units, under the command of Field Marshal August von Mackensen (1849–1945), was able to push the Romanian and Russian troops further north.

In the face of the oncoming enemy and the zeppelin raids on Bucharest, the government started to relocate its institutions to Iași. Under the direction of Tzigara-Samurçaș, precious artifacts were also collected to be brought to the Moldavian capital. The state property was even transferred to Moscow, together with the Pietroasa Treasure, which at the time was associated with Athanarich, the leader of the Thervingi, a Gothic people [11, p. 103]. Vasile Pârvan, like many other executives, also moved to Iași in November 1916. As Pârvan's deputy, Ioan Bogdan (1864–1919) supervised the remaining holdings

gegenstände zusammengetragen, um ebenfalls in die Hauptstadt der Moldau gebracht zu werden. Der staatliche Wertbesitz wurde gemeinsam mit dem damals mit Athanarich, dem Anführer der Terwinger, einem gotischen Verband, in Verbindung gebrachte Hortfund von Pietroasa sogar nach Moskau ausgelagert [11, p. 103]. Wie viele andere Führungskräfte wechselte auch Vasile Pârvan im November 1916 nach Iași. Als dessen Stellvertreter beaufsichtigte Ioan Bogdan (1864–1919) die in Bukarest verbliebenen Bestände des Nationalmuseums, darunter auch die Reliefs des Tropaeum Traiani. Dieses Vorgehen entsprach der von der rumänischen Regierung verfolgten Linie. Vor deren Abreise in die Moldau hatte diese für die wichtigsten Ministerien Vertreter (rum. *geranți*) bestimmt, die in Bukarest blieben [2, p. 20]. Aufgabe dieser aus dem Kreis der deutschfreundlichen Honoratioren rekrutierten Gruppe war es, den Okkupanten bei der Organisation der Herrschaft zu helfen und dabei gleichzeitig zu versuchen, die rumänischen Interessen zu wahren. Auch Tzigara-Samurcaș zählte zu diesem Kreis der Verweser und verblieb als Repräsentant des Herrscherhauses und der königlichen Domänen in der Hauptstadt.

Kunst- und Kulturgüterschutz im besetzten Rumänien

Die Kriegshandlungen wurden auch von Teilen der deutschen Alttertumsforscher, allerdings aus diametral entgegengesetzten Gründen, mit Sorge beobachtet.

DE

pe ocupanți în organizarea stăpânirii lor și, în același timp, să protejeze interesele românești. Tzigara-Samurcaș a aparținut și el acestui cerc de administratori și a rămas în capitală ca reprezentant al casei și al domeniilor regale.

Protejarea artei și a bunurilor culturale în România ocupată

Ostilitățile militare au fost, de asemenea, observate cu îngrijorare de o parte din cercetătorii germani ai Antichității, însă din motive diametral opuse. Au existat temeri că atât structurile păstrate la Adamclisi, cât și reliefurile transferate la București la sfârșitul secolului al XIX-lea, ar putea fi deteriorate. De când Adolf Furtwängler (1853–1907) a interpretat unele dintre figurile pe reliefuri ca bastarni, o populație germanică localizată în partea inferioară a Dunării, și a datat monumentul în perioada imperială timpurie, reliefurile au fost considerate cele mai vechi reprezentări ale germanilor (vezi cap. 4, P. Lohmann). În acest context, următoarea afirmație a lui Gustaf Kosinna (1858–1931), o personalitate prominentă în cercetarea preistorică și, în același timp, un exponent al concepțiilor conotate rasial în cadrul acestei discipline, este exemplară: »[...] sperăm că bombele avioanelor noastre, care au adus Bucureștiului o pedeapsă justă, vor cruța aceste comori, care sunt și sanctuarele noastre [...]. Ideea exprimată la vremea respectivă de partea românească de a reconstrui monumentul de la Adamclisi în întregime

RO

of the National Museum in Bucharest, including the reliefs of the Tropaeum Traiani. This procedure was in accordance with the policy adopted by the Romanian government. Prior to leaving for Moldova, the Romanian government had appointed representatives for the main ministries (Rom. *geranți*) to remain in Bucharest [2, p. 20]. The task of this group, recruited from among the German-friendly dignitaries, was to assist the occupiers in organizing their rule while still safeguarding Romanian interests. Tzigara-Samurcaș also belonged to this circle of administrators and remained in the capital as representative of the ruling house and the royal domains.

Protection of Art and Cultural Assets in Occupied Romania

The war activities were viewed with concern by some German scholars of ancient studies, albeit from diametrically opposed angles. There was concern that both the preserved structures in Adamclisi and the reliefs transferred to Bucharest at the end of the 19th century could be damaged. Adolf Furtwängler (1853–1907) had interpreted some of the figures as belonging to the Germanic Bastarnae people who settled on the lower course of the Danube. The dating of the construction to the early imperial period led to the assumption that the reliefs preserved the earliest depictions of the Germans (see the contribution of P. Lohmann, chap. 4). In this context, the following statement from

EN

»[...] mögen die Bomben unserer Flieger, die Bukarest in gerechte Strafe genommen haben, diese Schätze verschonen, die auch unsere Heiligtümer sind [...]«

(Gustaf Kossinna [14, p. 461])

»[...] sperăm ca bombele avioanelor noastre, care au adus Bucureștiului o pedeapsă justă, vor cruța aceste comori, care sunt și sanctuarele noastre [...]«

(Gustaf Kossinna [14, p. 461])

»[...] may the bombs of our planes, which have inflicted just punishment on Bucharest, spare these treasures, which are also our shrines [...]«

(Gustaf Kossinna [14, p. 461])

Man befürchtete sowohl eine Beschädigung der erhaltenen Strukturen in Adamklissi wie auch der Ende des 19. Jahrhunderts nach Bukarest überführten Reliefs. Nachdem Adolf Furtwängler (1853–1907) einige der Figuren als Angehörige des am Unterlauf der Donau siedelnden germanischen Verbandes der Bastarner gedeutet und den Bau in die frühe Kaiserzeit datiert hatte, galten die Reliefs als früheste Germanendarstellungen (s. dazu den Beitrag von P. Lohmann, Kap. 4). Exemplarisch erscheint in diesem Kontext die Äußerung von Gustaf Kossinna (1858–1931), prominente Figur der Vorgeschichtsforschung und gleichzeitiger Exponent rassistisch konnotierter Konzepte innerhalb dieser Disziplin: »[...] mögen die

DE

la București, care prin urmare ar fi fost bijuterie unică plină de farmec a acestui oraș, va rămâne acum îngropată pentru totdeauna la București, nu numai din cauza neadevărului istoric (al reconstrucției RB), (ci) din cauza pierderii Dobrogei pentru România.« [14, p. 461]. Dorința, de asemenea exprimată de Kossinna, ca structurile originale de la Adamclisi să poată supraviețui ostilitățile fără daune a fost îndeplinită doar parțial. În timp ce nucleul monumentului triumfal a rămas nedeteriorat, muzeul local a fost probabil prădat și, în mare parte, distrus de trupele bulgare care au fost adăpostite acolo. Evenimente similare au avut loc și la alte muzee și situri arheologice din Dobrogea [5, p. 249, documentul 9].

RO

Gustaf Kossinna (1858–1931), a prominent personality in prehistoric research and at the same time an exponent of racially connotated concepts within this discipline, is symptomatic: »[...] may the bombs of our planes, which have inflicted just punishment on Bucharest, spare these treasures, which are also our shrines [...]. The idea that the Romanians expressed at the time to completely rebuild the monument of Adamclisi in Bucharest itself, thus giving this city a unique and glorious jewel, will now remain buried forever in Bucharest, not to mention its historical untruth, due to the loss of Dobruja to Romania« [14, p. 461]. This hope expressed by Kossinna, that the original structures in Adamclisi may survive the hostilities

EN

Bomben unserer Flieger, die Bukarest in gerechte Strafe genommen haben, diese Schätze verschonen, die auch unsere Heiligtümer sind [...]. Der seinerzeit von rumänischer Seite geäußerte Gedanke, das Denkmal von Adamklissi in Bukarest selbst vollständig von Neuem wieder erstehen zu lassen und dieser Stadt damit einen einzigartigen, glanzvollen Schmuck zu schenken, wird nunmehr, ganz abgesehen von seiner geschichtlichen Unwahrheit, infolge des Verlustes der Dobrudscha für Rumänien in Bukarest wohl für immer begraben bleiben« [14, p. 461]. Der von Kossinna ebenfalls geäußerte Wunsch, die originalen Strukturen in Adamklissi mögen die Kampfhandlungen unbeschadet überstehen, erfüllte sich nur partiell. Während der Kern des Siegesmonuments intakt blieb, wurde das lokale Museum vermutlich durch die dort einquartierten bulgarischen Truppen geplündert und weitestgehend zerstört. Ähnliches widerfuhr weiteren archäologischen Museen und Ausgrabungen in der Dobrudscha [5, p. 249, Dokument 9].

Aufgrund der bereits geschilderten komplizierten Vorgeschichte wurde die Dobrudscha zu einer Dauerbelastung des Verhältnisses zwischen den vier Besatzungsmächten in Rumänien. Die langfristigen strategischen Überlegungen des Deutschen Reichs und Österreich-Ungarns sahen in dieser Region eine wichtige Verbindung zum Orient. Als Reaktion auf das eigenmächtige Handeln, insbesondere auf die bulgarischen Gräueltaten gegen die Bevölkerung, erfolgte dann eine Unterteilung der Dobrudscha in zwei Bereiche

DE

Datorită istoriei complicate deja descrise, Dobrogea a devenit o povară permanentă pentru relația dintre cele patru puteri ocupante din România. Considerațiile strategice pe termen lung ale Imperiului German și ale Austro-Ungariei au văzut în această regiune o rută importantă de legătură cu Orientul. Ca răspuns la acțiunile arbitrare, în special la atrocitățile bulgare împotriva populației, Dobrogea a fost subdivizată în două sectoare [28; 20, p. 44f.]: În zona dintre Mangalia la sud și Tulcea în nord, se afla așa-numita »Administrația Germană de Etapă« (Deutsche Etappenverwaltung), care din ianuarie 1917 a fost subordonată Administrației Militare a lui Mackensen. La nord era situată zona operațională a Armatei 3 Bulgare. Acolo conducerea armatei și Ministerul Bulgar al Educației au inițiat în 1917 o serie de proiecte, inclusiv săpături arheologice, cu scopul de a oferi dovezi științifice pentru apartenența regiunii la Bulgaria.

Conflicte comparabile au apărut și în capitala României, care a fost ocupată din decembrie 1916. Printre primele măsuri luate, reprezentanții Puterilor Centrale l-au desemnat pe Tzigara-Samurçaș drept prefect al poliției. Acesta și-a folosit noua poziție pentru a proteja colecțiile și monumentele din capitală. Un alt pas important a fost înființarea Departamentului de Artă și Protecția Monumentelor în martie 1917, care a fost subordonat Biroului de conducere al Administrației Militare din România. Heinz Braune (1880–1957), din 1912 director la »Neue Pinakothek«

RO

unscathed, was only partially fulfilled. Whereas the core of the victory monument remained undamaged, the local museum was presumably looted and largely destroyed by the Bulgarian troops who had been quartered there. Similar events occurred at other archaeological museums and excavations in Dobruja [5, p. 249, document 9].

As a result of the complicated situation described earlier, Dobruja was a constant burden for the relationship among the four occupational powers in Romania. The long-term strategic considerations of the German Empire and Austria-Hungary envisaged this region as an important connecting route to the Orient. In response to the unauthorised actions, especially the Bulgarian atrocities against the local population, the Dobruja region was divided into two sectors [28; 20, p. 44f.]. In the area between Mangalia in the south and Tulcea in the north, was the so-called »German Stage Administration« (Deutsche Etappenverwaltung), which was under the military administration of Mackensen starting in January 1917. North of it lay the operational area of the Bulgarian III Army. In this sector, the army leadership and the Bulgarian Ministry of Education initiated several projects in 1917, including archaeological excavations with the objective of providing scientific proof of the region's affiliation with Bulgaria.

Comparable conflicts emerged in the Romanian capital whose occupation began in December 1916. Among the first measures taken, the representatives of the Central Powers appointed

EN

[28; 20, p. 44f.]: Auf dem Gebiet zwischen Mangalia im Süden und Tulcea im Norden entstand die sog. Deutsche Etappenverwaltung, die ab Januar 1917 der Militärverwaltung Mackensen unterstellt war. Nördlich davon lag das Operationsgebiet der Bulgarischen III. Armee. Dort initiierten die Armeeführung und das bulgarische Bildungsministerium 1917 eine Reihe von Projekten, darunter auch archäologische Ausgrabungen, mit dem Ziel, die Zugehörigkeit dieser Region zu Bulgarien wissenschaftlich zu untermauern.

Vergleichbare Konflikte traten auch in der ab Dezember 1916 besetzten rumänischen Hauptstadt auf. Als eine der ersten Maßnahmen hatten die Vertreter der Mittelmächte Tzigara-Samurcaș zum Polizeipräfekten ernannt. Dieser nutzte die neue Position auch dazu, den Schutz der Sammlungen und Monumente in der Hauptstadt zu gewährleisten. Ein weiterer wichtiger Schritt war die Schaffung eines Referats für Kunst- und Denkmalpflege im März 1917, das der zum Verwaltungsstab der Militärverwaltung in Rumänien gehörenden Druck- und Büchereistelle untergeordnet war. Mit der Leitung des Referats beauftragte man Heinz Braune (1880–1957), der seit 1912 Direktor der Neuen Pinakothek in München war. Mit der Schaffung dieser beiden Stellen knüpfte man an das im Herbst 1914 unter dem Schlagwort »Kunstschutz im Kriege« von prominenten Vertretern der Kunstgeschichte und Denkmalpflege formulierte Programm, das die Dokumentation von Zerstörungen an Kunstdenkmälern, Sicherungsmaßnahmen,

DE

din München, a fost însărcinat cu conducerea Departamentului de Artă și Protecție. Prin crearea acestor două departamente s-a făcut o legătură cu programul formulat în toamna anului 1914 sub cuvântul cheie »Protecția artei în război« (*Kunstschutz im Kriege*) de către reprezentanți proeminenți ai istoriei artei și protecției monumentelor din Imperiul German și Austro-Ungaria, care cuprindea documentația monumentelor de artă distruse, măsuri de protejare, planificări pentru reconstrucții și, nu în ultimul rând, campanii de cercetare [15; 4]. Prin instituirea protecției artei, s-a încercat contracararea denunțării »barbariei« germane care a urmat distrugerii monumentelor de artă din Belgia și Franța [7, p. 17].

În numele Înaltului Comandament al lui Mackensen, Braune a pregătit rapoarte privind inventarele din muzee și starea monumentelor [6]. El a fost asistat în probleme de inginerie structurală de Wilhelm Jänecke (1872–1928), consilier în construcții, a cărui arie de responsabilitate reală a fost construcția de poduri în cadrul Departamentului de Construcții al Administrației Militare. În același timp, Jänecke a finalizat o serie de studii de istoria arhitecturii [11; 3, p. 238].

O problemă majoră pentru populația românească, precum și pentru soldații armatelor ocupante, a fost restrângerea libertății de mișcare. În acest context, reprezentanții instituțiilor românești s-au apropiat în mod repetat de Braune prin intermediul Ministerului Afacerilor Publice pentru a obține informații despre situația din anumite părți ale țării

RO

Tzigara-Samurcaș to the position of police prefect. In addition to his official duties, he also used his new position to safeguard collections and monuments in the capital. A further important step was the establishment of the Department of Art and Monument Protection in March 1917, which was subordinate to the Printing and Book Office under the management staff of the military administration in Romania. Heinz Braune (1880–1957), who was the director of the »Neue Pinakothek« in Munich since 1912, was entrusted with the management of the department. The two institutions were founded in accordance with the programme formulated in the fall of 1914 by prominent representatives of art history and monument preservation initiatives under the slogan »protection of art in war« (*Kunstschutz im Kriege*). This programme included the documentation of the destruction of monumental art, security measures, plans for reconstruction, and research campaigns [15; 4]. The initiatives of protection for art were an attempt to counteract the branding of German »barbarism« that followed the destruction of art monuments in Belgium and France [7, p. 17].

Braune prepared reports on behalf of the Mackensen High Command on the inventories of museums and the conditions of monuments [6]. He was assisted in questions of structural engineering by Wilhelm Jänecke (1872–1928), a building councillor whose primary responsibility was bridge construction on behalf of the Building Department of the military administration. At the same time, Jänecke completed

EN

Planungen zum Wiederaufbau und nicht zuletzt Forschungskampagnen umfasste [15; 4]. Mit der Einrichtung des Kunstschutzes versuchte man dem nach den Zerstörungen von Kunstdenkmalern in Belgien und Frankreich vorgenommenen Brandmarkung des deutschen ›Barbarismus‹ entgegenzutreten [7, p. 17].

Braune fertigte im Auftrag des Oberkommandos Mackensen Berichte über die Bestände in den Museen sowie den Zustand der Denkmäler an [6]. Mit Blick auf bautechnische Fragen wurde er von dem Baurat Wilhelm Jänecke (1872–1928) unterstützt, dessen eigentlicher Zuständigkeitsbereich der Brückenbau im Auftrag der Bauabteilung der Militärverwaltung war. Parallel verfasste Jänecke eine Reihe von architekturhistorischen Studien [11; 3, p. 238].

Ein großes Problem für die rumänische Bevölkerung, wie auch für die Soldaten der Besatzungsarmeen, war die Einschränkung der Bewegungsfreiheit. Vor diesem Hintergrund wandten sich Vertreter der rumänischen Institutionen wiederholt über das Ministerium für öffentliche Angelegenheiten an Braune, um Informationen zur Situation in den einzelnen Landesteilen zu erhalten [21, p. 454]. Ioan Bogdan ersuchte im Sommer 1917 Braune, der gerade eine Reise zu den antiken Stätten in der Dobruđa plante, bei den deutschen Stellen zu intervenieren, damit diese für die Sicherheit der Museen und archäologischen Grabungstätten sorgen [3, p. 225].

DE

[21, p. 454]. În vara anului 1917, Ioan Bogdan i-a cerut lui Braune, care plănuia o vizită la siturile antice din Dobrogea, să intervină la autoritățile germane pentru a asigura siguranța muzeelor și a siturilor arheologice [3, p. 225].

Săpături și achiziții arheologice în perioada ocupației

În ceea ce privește lucrările arheologice germane, care au început în concomitență cu crearea ›Departamentului de Artă și Conservare a Monumentelor, situația este diferită. Spre deosebire de istoricii de artă și de conservatorii monumentelor, arheologii și antropologii au avut la dispoziție o gamă mult mai mare de resurse. În plus, cooperarea cu specialiștii români a rămas în continuare destul de strânsă.

Primele săpături la scară largă relevă încă o relație strânsă între cercetarea preistorică și etnologie, de exemplu activitățile lui Leo Frobenius (1873–1938) din Muntenia. Inițial acest cunoscut explorator al Africii și aventurier a efectuat studii etnologice asupra prizonierilor din coloniile statelor Antante, internați în așa-numitul Lagăr Mohammedan din Wünsdorf, lângă Berlin, finanțate prin Fundația Rudolf Virchow. La îndemnul aliatului otoman, care pleda pentru un tratament respectuos al prizonierilor musulmani, 2.000 de deținuți au fost mutați în Bărăgan. În lagărele înființate pe moșiile regale din Mărculești și Mănăstirea și declarate ›Colonii agricole ale prizonierilor de război de culoare‹ deținuții cultivau produse agricole

RO

a series of contributions based on his architectural historical studies [11; 3, p. 238].

A major problem for the Romanian population and the soldiers of the occupying armies alike, was the restriction of free movement. In this climate, representatives of Romanian institutions repeatedly approached Braune via the Ministry of Public Affairs to obtain information on the situation in the individual parts of the country [21, p. 454]. In the summer of 1917, Ioan Bogdan asked Braune, who was planning a trip to the ancient sites in Dobruđa, to intervene with the German authorities to ensure the safety of the museums and archaeological excavation sites [3, p. 225].

Excavation Work and Archaeological Acquisitions during the Occupation

When examining the German excavation activities during the occupation, which began at the same time as the creation of the ›Department of Art and Monument Preservation‹, a different picture emerges. Contrary to the art historians and monument conservators, in this political climate, the archaeologists and anthropologists had a far greater array of resources at their disposal. Another advantage was the continued close cooperation with the Romanian archaeological and anthropological specialists.

The first large-scale excavations still show the close connection between prehistoric research and ethnology, for example in the undertakings of

EN

Grabungsaktivitäten und archäologische Erwerbungen während der Besatzungszeit

Mit Blick auf die deutschen Grabungsaktivitäten, die zeitgleich mit der Schaffung des ›Referats für Kunst- und Denkmalpflege‹ einsetzten, präsentiert sich ein anderes Bild. Im Gegensatz zu den Kunsthistorikern und Denkmalpflegern verfügten die Archäologen und Anthropologen um eine weitaus größere Palette an Ressourcen. Zudem war die Zusammenarbeit mit den rumänischen Spezialisten weiterhin eng.

Bei den ersten groß angelegten Grabungen zeigt sich noch eine enge Verbindung zwischen Vorgeschichtsforschung und Völkerkunde, etwa bei den Unternehmungen von Leo Frobenius (1873–1938) in der Walachei. Der Afrika-Kenner und Abenteurer hatte zunächst mit Förderung durch die Rudolf-Virchow-Stiftung ethnologische Studien an den im sogenannten Mohammedaner Lager in Wünsdorf bei Berlin internierten Gefangenen aus den Kolonien der Entente-Staaten durchgeführt. Auf Betreiben des osmanischen Bündnispartners des Deutschen Reichs, der sich für eine rücksichtsvolle Behandlung der mohammedanischen Gefangenen einsetzte, wurden 2.000 Lagerinsassen in die Walachei verlegt. In den als ›deutsche Landbaukolonien farbiger Kriegsgefangener in Rumänien deklarierten Lagern, die auf den königlichen Ländereien in Mărculești und Mănăstirea eingerichtet wurden, arbeiteten die Gefangenen an der Produktion von landwirtschaftlichen

DE

gegen für Imperium Germanicum. Acolo Frobenius și alți specialiști au continuat cercetările începute la Wünsdorf. Frobenius a efectuat, de asemenea, săpături sub propria supraveghere la tumulii neolitici de la Chișelet și Cunești, la vest de Călărași, folosind prizonierii de război ca muncitori. El a oferit apoi materialele descoperite spre vânzare Departamentului de Preistorie al Muzeului Etnologic din Berlin [19, p. 109; 2, p. 21].

De la mijlocul anului 1917, tot mai mulți cercetători au călătorit în România ocupată pentru a achiziționa obiecte arheologice sau etnografice sau pentru a efectua cercetări științifice în numele instituțiilor din țările lor de origine. În acest proces s-au dezvoltat o varietate de proiecte de cooperare între instituțiile din zonele ocupate și cele din țara de origine, așa cum este exemplificat prin activitățile lui Paul Traeger (1867–1933). Secretarul îndelungat al Societății Germane pentru Antropologie călătorise deja în sud-estul Europei și a publicat studii despre tumulii din Macedonia Centrală. Alături de cercetările sale etnologice și preistorice, ›germanismul de peste granițe‹ (*Auslandsdeutschtum*) a devenit un obiectiv suplimentar al activității sale. Traeger a fost membru al consiliului științific consultativ al ›Muzeului și Institutului pentru Studiul Germanismului de peste Granițe și Promovarea Intereselor Germane din Străinătate‹. În numele acestei instituții inaugurate la Stuttgart în 1917, Traeger, a întreprins trei călătorii în România ocupată, unde a colectat materiale etnografice în 21 așezări germane în Dobrogea. În timpul acestor șederi a

RO

Leo Frobenius (1873–1938) in Wallachia. Initially, with the support of the Rudolf Virchow Foundation, the Africa connoisseur and adventurer had carried out ethnological studies on prisoners from the colonies of the Allied states who were interned in the so-called Mohammedan Camp in Wünsdorf near Berlin. At the behest of the Ottomans, allied to the German Reich, who advocated for the respectful treatment of the Muslim prisoners, 2,000 inmates were relocated to Wallachia. In the camps declared as ›German Agricultural Colonies for Coloured Prisoners of War in Romania‹, which were set up on the royal estates in Mărculești and Mănăstirea, detainees worked in the production of agricultural goods for the German Empire. In the new camps, Frobenius and other scientists continued the research already begun in Wünsdorf. Frobenius also carried out excavations under his own supervision at the Neolithic tumuli in Chișelet and Cunești, west of Călărași, by using the prisoners of war as labourers. He then offered the finds made during these excavations for sale to the Prehistory Department of the Berlin Ethnological Museum [19, p. 109; 2, p. 21].

From mid 1917 onwards, more and more researchers travelled to occupied Romania to acquire archaeological or ethnographical objects for collections or to undertake scientific research on behalf of institutions in their home countries. In this process, a variety of cooperative ventures developed between institutions in the occupied zones and their home countries, as

EN

Erzeugnissen für das Deutsche Reich. Dort führten Frobenius und weitere Wissenschaftler die bereits in Wünsdorf begonnenen Forschungen fort. Zudem führte Frobenius in eigener Regie und unter Ausnutzung der Kriegsgefangenen als Arbeitskräfte Grabungen an den neolithischen Tumuli in Chișelet und Cunești, westlich von Călărași durch. Die dabei gemachten Funde bot er der Vorgesichtlichen Abteilung des Berliner Völkerkundemuseums zum Kauf an [19, p. 109; 2, p. 21].

Ab der Mitte des Jahres 1917 bereiteten immer mehr Forscher das besetzte Rumänien, um dort archäologische oder volkskundliche Objekte für Sammlungen zu erwerben oder wissenschaftliche Untersuchungen im Auftrag von Institutionen in den Heimatländern durchzuführen. Dabei entwickelten sich unterschiedlichste Kooperationen zwischen den Einrichtungen in den Besatzungszonen und in der Heimat, wie dies am Beispiel der Aktivitäten von Paul Traeger (1867–1933) deutlich wird. Der langjährige Schriftführer der Deutschen Gesellschaft für Anthropologie hatte bereits Südosteuropa bereist und Studien zu den Tumuli in Zentralmazedonien veröffentlicht. Parallel zu den ethnologischen und prähistorischen Forschungen wurde das *Auslandsdeutschtum* ein weiterer Schwerpunkt seiner Arbeit. Im Auftrag des in Stuttgart 1917 neu geschaffenen »Museum(s) und Institut(s) zur Kunde des Auslandsdeutschtums und zur Förderung deutscher Interessen im Ausland«, dessen wissenschaftlichem Beirat

DE

Traeger angehörte, unternahm dieser drei Reisen in das besetzte Rumänien

efectuat, de asemenea, prospecțiuni arheologice și, pe baza descoperirilor ceramice și a naturii terenului, a identificat posibile locuri de excavare pe malul drept al Dunării la Cernavodă și în apropiere de Constanța [22; 23].

Convins de calitatea descoperirilor ceramice situate acolo, Schuchhardt a organizat o expediție științifică în Dobrogea, care a fost finanțată de chimistul, istoricul științei și binefăcătorul Ludwig Darmstaedter (1846–1927). În toamna anului 1917, Schuchhardt și Traeger au cercetat împreună doi tumuli în apropiere de Constanța și zona de la Cernavodă, unde au fost descoperite resturile unei așezări din epoca de piatră. În plus, Schuchhardt și-a continuat cercetările anterioare asupra valurilor de pamânt din această regiune. Săpăturile au fost efectuate cu ajutorul prizonierilor de război. Cu sprijinul celor mai înalte autorități, au fost realizate și fotografii aeriene ale valurilor de pamânt, o formă absolut revoluționară de documentare arheologică pentru acea vreme [16].

O constelație similară este întâlnită și la săpăturile conduse de Hubert Schmidt la Sărata-Monteoru, lângă Buzău. Explorarea cimitirului și a fortificației din epoca bronzului a fost finanțată de Ludwig Darmstaedter și Fundația Rudolf Virchow și susținută de serviciile militare, de exemplu prin numirea unui topograf și a unui geolog. În plus, transportul descoperirilor la Berlin a fost facilitat, acestea fiind declarate »materiale ale armatei«. În

RO

sfârșit, permisul eliberat de Înaltul Comandament al lui Mackensen

exemplified with the activities of Paul Traeger (1867–1933). The long-time secretary of the German Society for Anthropology had previously traveled to Southeast Europe and published studies on the tumuli in Central Macedonia. Besides his ethnological and prehistoric research, »Germanness Abroad« (*Auslandsdeutschtum*) became a further focus of his work. On behalf of the »Museum and Institute for the Study of the Germanness Abroad and the Promotion of German Interests Abroad«, (est. Stuttgart, 1917) on whose scientific advisory board Traeger was a member, he undertook three trips to occupied Romania and collected ethnographic material from 21 German settlements in Dobruja. During these stays he also conducted archaeological prospections and identified possible excavation sites on the right bank of the Danube at Cernavodă and near Constanța [22; 23].

Convinced by the quality of the ceramic stray finds located there, Schuchhardt organised a scientific expedition to Dobruja which was funded by Ludwig Darmstaedter (1846–1927): a chemist, historian of science, and benefactor. In the fall of 1917, Schuchhardt and Traeger investigated two tumuli near Constanța and the area at Cernavodă together, where the remains of a Stone Age settlement were uncovered. Schuchhardt also continued his earlier research on the earth ramparts in this region. This excavation work was carried out using prisoners of war. With the support of the highest authorities,

EN

aerial photographs of the ramparts were also made, a revolutionary form of

und sammelte dort ethnografische Materialien in 21 deutschen Siedlungen in der Dobrudscha. Bei diesen Aufenthalten unternahm er auch archäologische Prospektionen und identifizierte ausgehend von Keramikfunden und der Geländebeschaffenheit mögliche Ausgrabungsstätten am rechten Donauufer bei Cernavodă und in der Nähe von Constanța [22; 23].

Durch die Qualität der dortigen keramischen Streufunde überzeugt, organisierte Schuchhardt eine Forschungsexpedition in die Dobrudscha, die durch den Chemiker, Wissenschaftshistoriker und Mäzen Ludwig Darmstaedter (1846–1927) finanziert wurde. Im Herbst 1917 untersuchten Schuchhardt und Traeger dann gemeinsam zwei Tumuli bei Constanța und das Areal bei Cernavodă, wo die Reste einer steinzeitlichen Siedlung freigelegt wurden. Des Weiteren knüpfte Schuchhardt an seine früheren Forschungen zu den Erdwällen in dieser Region an. Die Erdarbeiten wurden unter Einsatz von Kriegsgefangenen durchgeführt. Mit Unterstützung höchster Stellen wurden zudem Luftaufnahmen der Wälle angefertigt, eine für die damalige Zeit geradezu revolutionäre Form der archäologischen Dokumentation [16].

Eine vergleichbare Konstellation begegnet auch bei der von Hubert Schmidt geleiteten Grabung in Sărata-Monteoru bei Buzău. Die Erforschung des bronzezeitlichen Friedhofs und der Befestigungsanlage wurde finanziell durch Ludwig Darmstaedter und die Rudolf-Virchow-Stiftung gefördert und durch die Dienststellen des Heeres,

DE

a facilitat schimbul lui Harald Hofmann de la București pe șantierul de la Sărata-Monteoru [18, p. 106]: În primăvara anului 1918, o permisie de opt săptămâni de la serviciul militar i-a oferit posibilitatea de a coordona fabricația mulajelor după piesele de la monumentul Tropaeum Traiani (la București) și activitatea pe săpăturile lui Schmidt (vezi cap. 4, P. Lohmann).

Hofmann, care în gradul de căpitan a fost repartizat convoiului de muniție ușoară 1077, a fost unul dintre puținii specialiști care s-au ocupat atât de descoperirile preistorice, cât și de obiecte de artă ›clasică‹. Documentarea sa grafică a structurilor de la Adamclisi a făcut parte din pregătirile pentru o publicație amplă despre Tropaeum Traiani planificată pentru Academia de Științe din Heidelberg; Comisia Română pentru Conservarea Monumentelor a fost informată despre acest proiect de cercetare [25, p. 203]. Pe lângă Hofmann, și Wilhelm Jänecke, arhitectul menționat anterior, a studiat monumentul triumfal și a interpretat forma neobișnuită a clădirii ca rezultat a două faze de construcție diferite [13].

Tratatul de pace și efectele sale asupra Dobrogei și Adamclisi

Monumentele din Dobrogea au revenit în cele din urmă în atenția politicului, în cadrul negocierilor privind statutul viitor al regiunii dintre Dunăre și Marea Neagră, care au început după ce tratatul preliminar de pace dintre Puterile Centrale și România a fost semnat

RO

archaeological documentation for that time [16].

A similar constellation was also encountered at the excavation led by Hubert Schmidt in Sărata-Monteoru near Buzău. The exploration of the Bronze Age cemetery and fortification was funded by Ludwig Darmstaedter and the Rudolf Virchow Foundation. Additional support came from the military services, which, for instance, appointed both a topographer and a geologist and enabled the transportation of the finds to Berlin, shipping them as ›army matter‹. Finally, the Mackensen High Command gave permission for Harald Hofmann to move from Bucharest to the excavation at Sărata-Monteoru [18, p. 106]. In spring 1918, an eight-week leave of absence from military service provided him with the opportunity to coordinate the moulding of the parts of the Tropaeum Traiani (in Bucharest) and to work on Schmidt's excavation (see the contribution of P. Lohmann, Chapter 4).

Hofmann, who as Captain was allocated to the light ammunition convoy 1077, was one of the few specialists who dealt with both prehistoric findings and objects of ›classical‹ art. His drawn documentation of the structures in Adamclisi was part of the research for a planned, extensive publication on the Tropaeum Traiani for the Heidelberg Academy of Sciences. A project of which the Romanian Commission for Monument Conservation was informed [25, p. 203]. In addition to Hofmann, the aforementioned architect, Wilhelm Jänecke, also worked on the victory

EN

etwa durch das Abbestellen eines Topografen und eines Geologen unterstützt. Zudem wurde der Transport der Funde als ›Heeresache‹ nach Berlin gestattet. Durch das Einverständnis des Oberkommandos Mackensen erhielt Harald Hofmann schließlich auch die Möglichkeit, von Bukarest auf die Grabung in Sărata-Monteoru zu wechseln [18, p. 106]: Acht Wochen Beurlaubung vom Heeresdienst ermöglichten ihm im Frühjahr 1918 sowohl die Koordinierung der Abformungsarbeiten der Bauteile des Tropaeum Traiani (in Bukarest) als auch die Mitarbeit auf der Grabung von Schmidt (s. dazu den Beitrag von P. Lohmann, Kap. 4).

Hofmann, der als Hauptmann der leichten Munitie-Kolonie 1077 zugeteilt war, war einer der wenigen Spezialisten, die sich sowohl mit vorgeschichtlichen Befunden wie auch Zeugnissen der ›klassischen‹ Kunst beschäftigt haben. Seine zeichnerische Dokumentation der Strukturen in Adamklissi waren Teil der Forschungen zu einer geplanten umfangreichen Publikation zum Tropaeum Traiani für die Heidelberger Akademie der Wissenschaften; die Rumänische Kommission für Denkmalspflege wurde über dieses Forschungsprojekt informiert [25, p. 203]. Neben Hofmann arbeitete auch der bereits genannte Architekt Wilhelm Jänecke zu dem Siegesdenkmal und deutete die ungewöhnliche Form des Bauwerks als Ergebnis zweier unterschiedlicher Bauphasen [13].

la 5 martie 1918. În acest proces, atât România, cât și Imperiul German și Austro-Ungaria au căutat să împiedice cedarea Dobrogei către Bulgaria. Considerațiile istorice și arheologice au jucat un rol considerabil în pregătirile ședințelor de negocieri. Astfel, prim-ministrul Alexandru Marghiloman, împreună cu istoricii Constantin Giurescu și Simion Mehedinți, au pregătit o lucrare în care revendicările românești asupra teritoriului Dobrogei au fost legitimate prin argumente istorice [27, p. 11].

În interiorul delegației germane, s-a discutat despre cadrul general pentru cercetările arheologice viitoare în Dobrogea. Într-o întâlnire a lui August von Mackensen cu secretarul de stat pentru afaceri externe, Richard von Kühlmann, la 4 martie 1918, Mareșalul de câmp și-a exprimat îngrijorarea cu privire la soarta monumentelor antice, în special a structurilor de la Adamclisi, în urma experiențelor cu aliații bulgari în trecut. Ca orientare pentru negocierile ce urmau, Netzhammer a fost rugat să pregătească, pentru delegatul german, o hartă pe care era consemnată locația siturilor antice din Dobrogea. La 30 aprilie 1918, Kühlmann raporta de la București încheierea unui acord cu guvernul român, care permitea Muzeelor Regale de la Berlin să efectueze săpături atât în România, cât și în Basarabia. Descoperirile urmau să fie împărțite între institutele românești și cele germane după modelul legii egiptene privind antichitățile (›divizarea descoperirilor‹). În schimb, institutele germane au convenit să participe specialiști români la cercetare și publicații [2, p. 20; 3, p. 249].

monument and theorised the unusual shape of the building as the outcome of two different construction phases [13].

The Peace Treaty and Its Effects on Dobruja and Adamclisi

The monuments of Dobruja eventually moved into the focus of politics once again in 1918, when negotiations on the future status of the region between the Danube and the Black Sea were conducted in the wake of the provisional peace treaty between the Central Powers and Romania, signed on 5 March 1918. In the negotiation process, Romania as well as The German Empire and Austria Hungary sought to prevent the cession of Dobruja to Bulgaria. Historical and art historical considerations were of considerable importance in the preparations for the meetings. Thus, the Prime Minister Alexandru Marghiloman and the historians Constantin Giurescu and Simion Mehedinți prepared a document in which the Romanian claims to Dobruja were legitimised by means of historical arguments [27, p. 11].

Within the German delegation there was much discussion about the general framework for future archaeological research in the Dobruja region. In a meeting on 4 March 1918 between August von Mackensen and the State Secretary of Foreign Affairs, Richard von Kühlmann, the Field Marshal expressed his concerns with respect to the future fate of the ancient monuments, especially the remains in Adamclisi, following the experiences with the Bulgarian

Der Friedensvertrag und seine Auswirkungen auf die Dobrudscha und Adamklissi

Die Denkmäler der Dobrudscha gerieten schließlich 1918 noch einmal in den Fokus der Politik, als in der Nachfolge des am 5. März 1918 unterzeichneten vorläufigen Friedensvertrags zwischen den Mittelmächten und Rumänien der künftige Status der Region zwischen Donau und Schwarzmeer verhandelt wurde. Dabei wollten sowohl Rumänien wie auch Deutschland und Österreich-Ungarn ein Abtreten der Dobrudscha an Bulgarien verhindern. Bei den Vorbereitungen zu den Sitzungen spielten historische und kunsthistorische Argumente eine nicht unerhebliche Rolle. So erarbeitete der Ministerpräsident Alexandru Marghiloman gemeinsam mit den Historikern Constantin Giurescu und Simion Mehedinți ein Papier, in dem der rumänische Anspruch auf die Dobrudscha mit historischen Argumenten legitimiert wurde [27, p. 11].

Innerhalb der deutschen Delegation wurde die Frage nach den Rahmenbedingungen der künftigen archäologischen Forschungen in der Dobrudscha diskutiert. In einem Treffen von August von Mackensen mit dem Staatssekretär des Äußeren Richard von Kühlmann am 4. März 1918, äußerte der Feldmarschall seine Bedenken mit Blick auf das künftige Schicksal der antiken Denkmäler, allen voran den Resten in Adamklissi, nach den bis dahin gemachten Erfahrungen mit den bulgarischen Verbündeten. Zur Orientierung im Vorfeld der Verhandlungen sollte Netzhammer

DE

Puțin mai târziu, la 7 mai 1918, la București a fost semnat tratatul de pace, însă fără semnatura suveranului român. Ferdinand I a amânat acest act formal sub diverse pretexte. În noiembrie 1918, când s-a arătat că Imperiul German va fi învins pe celelalte fronturi, România a intrat din nou în război. Obiectivele de război ale României, precum integrarea Transilvaniei, au fost codificate ulterior prin tratatele semnate în suburbiile pariziene în 1920. În cele două decenii care au urmat, delegații române și germane s-au reunit pentru a negocia restituirea materialelor arheologice descoperite în perioada ocupației.

În paralel, au fost realizate și proiecte de cooperare. Ion Nestor (1905–1974), a venit în 1928 la Berlin la recomandarea profesorilor săi, Vasile Pârvan și Ioan Andrieșescu, pentru a se specializa. Ulterior s-a mutat la Marburg, unde și-a încheiat doctoratul cu Gero von Merhart în 1932. În acești ani, Nestor a studiat materialele din săpăturile lui Hubert Schmidt și Carl Schuchhardt păstrate la Berlin, pe care le-a publicat ulterior în cooperare cu Alexander Langsdorff [19, p. 108f.; 2, p. 23].

În plus, se pare că s-au cultivat și contacte din perioada de ocupație. Harald Hofmann s-a străduit să găsească o posibilitate de publicare a manuscrisului studiului lui Pamfil Polonic (1858–1943), fost colaborator al lui Tocilescu și partenerul de cooperare al lui Schuchhardt, despre valorile, drumurile și fortificațiile din zonele locuite de români, care fusese premiat de Academia Română [3, p. 253].

RO

allies thus far. As a guide prior to the negotiations, Netzhammer was to prepare a map showing the locations of the ancient sites in Dobruja for the German delegate. On 30 April 1918, von Kühlmann announced the conclusion of an agreement with the Romanian government from Bucharest. An agreement, which allowed the Royal Museums of Berlin to carry out excavations in both Romania and Bessarabia. The finds were to be split between Romanian and German institutes following the model of the Egyptian laws on antiquities (>division of artefacts<). In exchange, the German institutes agreed to have Romanian specialists participate in their research projects and publications [2, p. 20; 3, p. 249].

Shortly thereafter, on 7 May 1918, the peace treaty was signed in Bucharest. However, the signature of the Romanian king, Ferdinand I was still missing, a situation which he delayed under various pretexts. In autumn, when it became apparent that the German Empire would be defeated on other fronts, Romania entered the war again in November 1918. Romania's envisaged war objectives, such as the integration of Transylvania, became fixed by the treaties signed in the Parisian Suburbs in 1920. In the following two decades, delegations met to negotiate the return of the artefacts excavated during the occupation period.

Simultaneously, cooperative projects were also undertaken. Ion Nestor (1905–1974) came to Berlin in 1928 on the recommendation of his teachers Vasile Pârvan

EN

dem deutschen Diplomaten eine Karte mit der Lage der antiken Stätten in der Dobrukscha vorbereiten. Am 30. April 1918 meldete von Kühlmann aus Bukarest den Abschluss einer Vereinbarung mit der rumänischen Regierung, die den Königlichen Museen Berlin erlaubte, sowohl in Rumänien wie auch in Bessarabien Grabungen durchzuführen. Die Funde sollten nach dem Vorbild des ägyptischen Antikengesetzes zwischen den rumänischen und deutschen Instituten geteilt werden (›Fundteilung‹). Im Gegenzug verpflichteten sich die deutschen Institute, rumänische Spezialisten an den Forschungen und Publikationen zu beteiligen [2, p. 20; 3, p. 249].

Bereits kurze Zeit später, am 7. Mai 1918, erfolgte die Unterzeichnung des Friedensvertrags in Bukarest. Es fehlte allerdings noch die Unterschrift des rumänischen Königs Ferdinand I., der diesen Akt unter unterschiedlichen Vorwänden hinausögerte. Als sich im Herbst eine Niederlage des Deutschen Reiches an den anderen Fronten abzeichnete, trat Rumänien im November 1918 erneut in den Krieg. Rumäniens anvisierte Kriegsziele, wie die Integration Siebenbürgens, wurden durch die Pariser Vorortverträge 1920 fixiert. In den folgenden beiden Jahrzehnten trafen sich Delegationen zu Verhandlungen über die Rückgabe der Funde aus der Besatzungszeit.

Parallel wurden auch Kooperationsprojekte realisiert. Ion Nestor (1905–1974) kam 1928 auf Empfehlung seiner Lehrer Vasile Pârvan und Ioan

DE

Andrieşescu zur Spezialisierung nach Berlin und wechselte später nach

Atât institutele germane cât și arheologii individuali au văzut întreprinderile științifice din România ocupată ca un mijloc de a-și spori reputația internațională. Prin această focalizare, proiectele diferă în mod clar de inițiativele științifice ale ocupanților bulgari, care s-au concentrat în principal pe legitimarea istorică a revendicărilor teritoriale. Datorită legăturilor strânse dintre România și Germania, care au existat deja înainte de 1916, relațiile dintre cercetătorii preistoriei, în special, au rămas relativ strânse în perioada interbelică.

RO

and Ioan Andrieşescu for specialisation and later moved to Marburg, where he completed his doctorate under Gero von Merhart in 1932. In the 1930's, Nestor studied the found material from the excavations conducted by Hubert Schmidt and Carl Schuchhardt, which were stored in Berlin, then published in cooperation with Alexander Langsdorff [19, p. 108f.; 2, p. 23].

Furthermore, it seems that contacts made during the occupation period were also nurtured. Harald Hofmann worked to find a publisher for the award-winning manuscript by Pamfil Polonic (1858–1943), through the Romanian Academy, on his study of the ramparts, roads, and fortifications in the areas inhabited by the Romanians. He was notably a former member of the staff of Tocilescu and cooperative partner of Schuchhardt [3, p. 253].

Most individual archaeologists and German institutions saw the scientific undertakings in occupied Romania as a means to enhance their international reputation. This focus clearly differentiates these projects from the scientific initiatives of the Bulgarians, who also operated as an occupying force and were primarily focused on the historical legitimisation of territorial claims. Due to the close ties between Romania and Germany that already existed before 1916, the relations between researchers,

EN

particularly of prehistory, continued to be close in the interwar period.

Marburg, wo er 1932 bei Gero von Merhart promoviert wurde. In den 1930er Jahren studierte Nestor dann das in Berlin gelagerte Fundmaterial der Grabungen von Hubert Schmidt und Carl Schuchhardt und publizierte dieses in Kooperation mit Alexander Langsdorff [19, p. 108f.; 2, p. 23].

Des Weiteren scheint man auch die während der Besatzungszeit geknüpften Kontakte gepflegt zu haben. Harald Hofmann bemühte sich, eine Publikationsmöglichkeit für das Manuskript der von der Rumänischen Akademie preisgekrönten Arbeit von Pamfil Polonic (1858–1943), einem vormaligen Mitarbeiter von Tocilescu und Kooperationspartner von Schuchhardt, zu den Wällen, Wegen und Burgen in den von Rumänen bewohnten Gebieten zu finden [3, p. 253].

Sowohl die deutschen Institutionen als auch die einzelnen Archäologen sahen in den wissenschaftlichen Unternehmungen im besetzten Rumänien mehrheitlich ein Mittel zur Steigerung ihres internationalen Renommees. Durch diese Schwerpunktsetzung unterschieden sich diese Vorhaben deutlich von den wissenschaftlichen Initiativen der ebenfalls als Besatzer agierenden Bulgaren, die primär auf die historische Legitimation territorialer Forderungen zentriert waren. Bedingt durch die bereits vor 1916 existenten engen Verbindungen zwischen Rumänien und Deutschland, blieben die Beziehungen vor allem zwischen den Vorgeschichtsforschern in der Zwischenkriegszeit weiterhin relativ eng.

DE

Zitierte Literatur | Literatura citată | Cited Works

- [1] I. Achim – C. Borș (2017), Grigore Tocilescu. A Pioneer of Romanian Archaeology in a European Perspective, in: C. Szabó – V. Rusu-Bolindeț – G. Tiberiu Rustoiu – M. Gligor, eds., *Adalbert Cserni and his Contemporaries. The Pioneers of Archaeology in Alba Iulia and Beyond*, *Bibliotheca Musei Apulensis* 29 (Cluj-Napoca) 61–90.
- [2] M. Babeș (2014), Deutsche Archäologen in Rumänien in Friedens- und Kriegszeit (1909–1918), in: S. Cociș, ed., *Archäologische Beiträge. Gedenkschrift zum 100. Geburtstag von Kurt Horedt* (Cluj-Napoca) 17–30.
- [3] R. Born (2017), Von Besatzern zu Besetzten. Kunstschutz und Archäologie in Rumänien zwischen 1916 und 1918, in: R. Born – B. Störtkuhl, eds., *Apologeten der Vernichtung oder Kunstschützer? Kunsthistoriker der Mittelmächte im Ersten Weltkrieg*, *Visuelle Geschichtskultur* 16 (Cologne – Weimar – Vienna) 215–254.
- [4] R. Born – B. Störtkuhl (2017), eds., *Apologeten der Vernichtung oder Kunstschützer? Kunsthistoriker der Mittelmächte im Ersten Weltkrieg*, *Visuelle Geschichtskultur* 16 (Cologne – Weimar – Vienna).
- [5] A. Boroneanț (2007), Vasile Pârvan și patrimoniul arheologic dobrogean în timpul Primului Război Mondial. Documente în *Archiva Muzeului Național de Antichități, Studii și cercetări de istorie veche și arheologie* 58, 229–264.
- [6] H. Braune (1919), Die Denkmalpflege in Rumänien, in: P. Clemen, ed., *Kunstschutz im Kriege. Berichte über den Zustand der Kunstdenkmäler auf den verschiedenen Kriegsschauplätzen und über die deutschen und österreichischen Maßnahmen zu ihrer Erhaltung, Rettung und Erforschung II. Die Kriegsschauplätze in Italien, im Osten und Südosten* (Leipzig) 137–145.
- [7] P. Clemen – G. Bersu (1919), Kunstdenkmäler und Kunstpflege in Belgien, in: P. Clemen, ed., *Kunstschutz im Kriege. Berichte über den Zustand der Kunstdenkmäler auf den verschiedenen Kriegsschauplätzen und über die deutschen und österreichischen Maßnahmen zu ihrer Erhaltung, Rettung und Erforschung I. Die Westfront* (Leipzig) 16–35.
- [8] G. Gahlen – D. Petrova – O. Stein, eds. (2018), *Die unbekannte Front. Der Erste Weltkrieg in Rumänien* (Frankfurt a. M.).
- [9] D. Gheorghiu – C. F. Schuster (2002), The Avatars of a Paradigm. A Short History of Romanian Archaeology, in: P. F. Biehl – A. Gramsch – A. Marciniak, eds., *Archäologien Europas. Geschichte, Methoden und Theorien*, *Tübinger Archäologische Taschenbücher* 3 (Münster et al.) 289–301.
- [10] D. Hamlin (2018), *Germany's Empire in the East. Germans and Romania in an Era of Globalization and Total War* (Cambridge).
- [11] W. Jänecke (1917), *Denkmäler und Denkmalpflege in Rumänien*, *Die Denkmalpflege* 19.13–14, 103–106.
- [12] W. Jänecke (1918), *Das rumänische Bauern- und Bojarenhaus* (Bucharest).

- [13] W. Jänecke (1919), Die ursprüngliche Gestalt des Tropaion von Adamklissi, Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse 20 (Heidelberg).
- [14] G. Kossinna (1916), Das früheste Germanendenkmal an der Dobrudschafront, *Alldeutsche Blätter* 62, 459–461.
- [15] C. Kott (2006), *Préserver l'art de l'ennemi? Le patrimoine artistique en Belgique et en France occupées, 1914–1918* (Brussels).
- [16] R.A. Mason (2016), Carl Schuchhardt and the Beginnings of Aerial Archaeology in Romania, in: R.A. Mason – C. Croitoru, eds., *Carl Schuchhardt's Contributions on Ancient Linear Fortifications along the Lower Danube, Ad Limites Orbis Romani* 4 (Cluj-Napoca) 331–350.
- [17] C. Moneta (2017), Vom Taunus zur Dobrudscha. Die Ausgrabungen Heinrich Jacobis in Rumänien, in: U. Recker, ed., *Iucundi acti labores. Festschrift für Egon Schallmayer anlässlich des 65. Geburtstags, Jahrbuch für Archäologie und Paläontologie in Hessen* (Stuttgart) 153–158.
- [18] H. Neumayer (2014), Die Vorgeschichtliche Abteilung des Königlichen Völkerkundemuseums im Ersten Weltkrieg, in: P. Winter – J. Grabowski, eds., *Zum Kriegsdienst einberufen. Die Königlichen Museen zu Berlin und der Erste Weltkrieg, Schriften zur Geschichte der Berliner Museen* 3 (Cologne – Weimar – Vienna) 91–114.
- [19] I. Nestor (1940), La Muzeul de Preistorie din Berlin, *Revista de Preistorie și Antichități Naționale* 2–4, 107–110.
- [20] B. Opfer-Klinger (2014), Eine kleine Region spaltet den Vierbund. Die Dobrudscha als Konfliktregion im Ersten Weltkrieg, *Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik* 26.1–2, 38–63.
- [21] I. Opreș (1999), Comisiunea Monumentelor Istorice la sfârșitul primului război mondial, *Argessis (Pitești)* 7, 449–459.
- [22] C. Schuchhardt (1918), *Altertumsforschungen in der Dobrudscha*, in: *Deutsche Etappenverwaltung in der Dobrudscha*, ed., *Bilder aus der Dobrudscha (Constanța)* 110–130.
- [23] C. Schuchhardt (1918), Die sogenannten Trajanswälle in der Dobrudscha, *Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften: Philosophisch-historische Klasse* 12 (Berlin).
- [24] P. Traeger (1918), *Studien über die Dobrudscha. Geschichte und Ethnographie. Deutsche Etappenverwaltung in der Dobrudscha*, ed., *Bilder aus der Dobrudscha (Constanța)* 131–292.
- [25] A. Tzigara-Samurcaș (1999), *Memorii II (1910–1918)*, ed. by I. Șerb und F. Șerb (Bucharest).
- [26] R. Vulpe (1928), *Activitatea arheologică în Dobrogea în cei cincizeci de ani de stăpânire românească*, *Analele Dobrogei* 9.1, special issue 1878–1928. *Dobrogea cincizeci de ani de viață românească* (Bucharest) 117–144.
- [27] [n. n.] (1922), *Amintiri și documente privitoare la Dobrogea. Din anul frământărilor sufletești 1918*, *Analele Dobrogei* 2.1, 1–21.
- [28] [n. n.] (1917), *Denkschrift der deutschen Etappenverwaltung in der Dobrudscha (Constanța)*.

Metope XXI, Original im Museum von Adamklissi (Detail)
Metopa XXI, originalul în muzeul din Adamclisi (detaliu)
Metope XXI, original in the museum at Adamclisi (detail)
(Polly Lohmann)

Metope XXI, Heidelberger Gussform (Detail)
Metopa XXI, matrită din Heidelberg (detaliu)
Metope XXI, plaster mould in Heidelberg (detail)
(Polly Lohmann)

